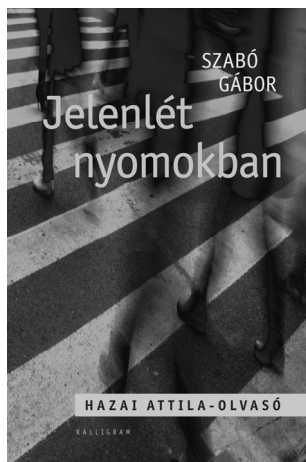

Hazai a zebrán

SZABÓ GÁBOR ÉS SZILÁGYI ZSÓFIA KÖTETBEMUTATÓ
BESZÉLGETÉSE

Kalligram Kiadó
Budapest, 2017
137 oldal, 2500 Ft

”

– Szeretettel üdvözlök mindenkit, különösen a már reggel óta itt tartózkodó és szervezőként kicsit elgyötört Szabó Gábort, akit most a Hazai Attila-kismonográfiája kapcsán szeretnék kérdezni, ami Jelenlét nyomokban címmel jelent meg a Kalligram Kiadónál. Az első kérdésem ahhoz kapcsolódna, Gábor, hogy az egyik kulcsfogalmad a határtapasztat volt. Miért, hogyan lett számodra ez a legfontosabb kategória Hazai kapcsán? Milyen módon lehet a határtapasztat az egész életmű kulcsa?

– Mikor nagyon alaposan végigolvastam a Hazai-életművet, rögtön – illetve már olvasás közben – az jutott eszembe, hogy ez az egész szöveg univerzum tulajdonképpen annak a filozófiai kérdésnek a körüljárása, amit Camus az egyetlen filozófiai problémaként nevezett meg: hogy tudniillik az életet válasszuk-e, vagy pedig legyünk inkább öngyilkosok? Ha ez el van döntve – így Camus –, akkor onnantól kezdve minden egyszerűvé válik. Nagyon erősen gyökeret vert bennem a meggyőződés, hogy Hazai prózája ennek az alapvető egzisztenciálfilozófiai kérdésnek a *halálosan* komoly mérlegelése és esztétikai kiterjesztése. És ezért van az, hogy egész szövegvilága a létnek és a nemlétnek, az igennek és a nemnek a határán billeg. Mondanék is néhány példát erre, hogy ne a levegőben lógjon az állításom. Általánosságban Hazai szövegeiről nagyon nehéz eldönteni, hogy mikor didaktikusak és mikor ironikusak – nem nagyon vagy nehezen észrevehetően válik ez el egymástól. Mintha a két pólus fogalmilag érvénytelenné válna, már nem szemben állnak, hanem együttesen képeznének meg valami új, bizonytalan minőséget. De ugyanígy nagyon nehéz állást foglalni azzal kapcsolatban, hogy oké, itt van egy szöveg, ami mint alkotás látszólag működik, viszont ugyanakkor meg elképesztően statikus az egész: nem jut sehonnán sehova a történet, nem jutunk el az elejéről a végéhez, mivel egyikkel sem rendelkezik. Itt ismét két pólus mosódik egybe. Ugyancsak idekapcsolódik a Hazai-val kapcsolatos sztereotip kérdés, hogy művészetnek tekinthető-e egyáltalán, avagy pimasz dilettantizmusnak? Lehetne tovább sorolni az efféle ellentéteket, amelyek azonban Haza-

inál korántsem ellentétekként, hanem valami furcsa harmóniaként, pontosabban rejtelmes diszharmóniaként, billegésként, finom elmozdulásokként jelennek meg. Visszatérve tehát a Camus irányából indított gondolathoz: Hazai Attila írásainak szerintem a *valami* és a *semmi*, a létezés és a megszűnés közötti oszcilláció, bizonytalan, tétova lépegetés lenne a lényege. És ezért gondoltam, hogy tulajdonképpen a zebra mint átkelőhely az az alapmetafora, ami szövegeinek alapképlete, mestertrópusa, szimbolikus helyszíne lenne.

– *Ezért zebráztuk meg a könyvborítót.*

– Pontosan. A zebra egy olyan köztes tér, ami sem az egyik, sem a másik oldalhoz nem tartozik, de mégis kapcsolódik mind a két helyhez. Részesül mind a két part tulajdonságaiból, ám közben el is távolodik tőlük. Itt, a zebra köztességében próbál tehát otthonos módon megtelepedni ez a furcsa prózavilág. Ráadásul Hazai szövegeinek deviáns nyelvhasználata – ami a didaxisnak és az iróniának valami igen sajátos keveréke – szintén egyfajta határtapasztalatként jelenik meg, vagyis inkább közvetíti a határtapasztalatot. Erre is mondok pár példát. Csomó dolgot például elképesztően felülstilizál, nagyon banális eseményeket szinte Juhász Ferenc-ien kozmikus keretek közt jelenít meg. Mondjuk legtöbbször egyébként a rettenetes fájdalom az, amit a legintenzívebb módon tudott érzékeltetni a szövegeiben. Az egyik történetben például egy nemi herpesztől beálló kín válik olyan univerzális méretűvé, hogy az egész galaxis zokog tőle... Máskor viszont elvileg nagyon komoly dolgokat banalizál. Így például abban a szövegében, amikor a túrabuszból kiesik az énekesnő, és senki nem törődik vele, zavartalanul folytatódik tovább minden. De a banális felülstilizálásához és a tragédia banalizálásához hasonló nyelvi határtapasztalat bemérése az is, amikor a nyelvnek a képletes és a szó szerinti használatát egyszerre működteti. Erre is mondanék egy példát. A *Keserű szerelem* kapcsán, ha csak a novella címét olvassa el az ember, mindenki nyilván egy édesbús románcra számít, ahol a szereplők melodramatikus érzelmi viharokban fognak vergődni. Ám a sztori végén kiderül, tulajdonképpen arról van szó, hogy a lány által használt hüvelykúp miatt az orális szex után mindkettejüknek keserű lett a szája íze. Hazai nyelve tele van a figuratív és a literális jelentések efféle összemosásával, és a legtöbbször ez nagyon mulatságos nyelvi pillanatokat eredményez. Azt gondolom, magukat az észlelési kategóriáinkat bomlasztja szét ez a fajta nyelvhasználat. Wittgenstein hátrahagyott töredékeiben van egy mondat, ami úgy hangzik, hogy a filozófia ott kezdődik, ahol a nyelv szabadságra megy. Hazai szabadságra küldte a nyelvet, és kíváncsian figyelte, hogyan viselkedik ezen a vakáción. Ez a határok kitapogatásán fáradozó nyelvi magatartás és poétikai struktúra érzésem szerint valamiféle terápiás jellegű nyelvkritikaként vagy gondolkodáskritikaként is értelmezhető.

– *Még annyiban maradnék a határoknál – és erre majd olyan hosszan vagy röviden válaszolsz, ahogy szeretnél –, hogy a könyv szerzőjeként is meg kellett húznod a határokat. El kellett döntened, mi az, ami szerinted ide tartozik vagy feladatodnak érzed, és mi az, ami nem. Az egyik, amit te nagyrészt kizártál, az az egész anekdotakör, amit nagyon nehéz leválasztani Hazairól. Te ezt az életrajzi figurát legfeljebb a filmek kapcsán emlegeted egy kicsit, de akkor is csak nagyon reflektáltan és áttételesen. Ezeket a határokat mennyire volt könnyű megvonnod? Mi alapján sikerült elhatárolnod a vizsgálatra érdemest a felejthetőtől? Könnyű volt eldöntened, mivel nem szeretnél foglalkozni Hazai kapcsán vagy a Hazai-életműből?*

– Valójában ízléspreferenciák döntöttek a szelekcióban, ami tulajdonképpen nem volt túlzottan nehéz, mert hát – fogalmazzunk finoman – az életmű meglehetősen egyenetlen és szerte-

ágazó. Tehát nem csak csúcsok vannak benne, akárhogy is nézem. Amikor például *A világ legjobb regényét* kizártam az elemzéseim köréből, akkor azt egyszerűen azért tettem, mert nagyon nem olyannak gondoltam a szöveget, mint amit a címe – még ha nyilván ironikusan is – beharangoz. És ugyanez a helyzet Hazai együtteseivel. Miközben azt a zenei szubkultúrát, ahonnan az eredeztethető, vagy ahova kapcsolódik, jól ismerem, és nagyon fontosnak tartom, a *Pepsi Érzés* és a *Hazai Ízek* zenei világa számomra rettenetesnek tűnik, és valahogy a dalszövegek sem működnek benne igazán szerintem.

– *A filmmel viszont szívesen foglalkoztál.*

– Igen. A filmeket tulajdonképpen a prózai szövegek derivátumaként próbáltam értelmezni. Miután nem vagyok filmtéoretikus, szakmai szinten nem értek a filmelemzéshez, ezért nem akartam belemenni olyan csapdába, hogy marhaságokat beszéljek a filmnyelvről mint olyanról. Az viszont persze érzékelhető volt a prózákból, hogy azért itt egy meglehetősen belterjes kör karakterei, viselkedésnormái, habitusa, világlátása jelenik meg. A próza kapcsán azonban, ahogy te is említetted az imént, valóban nem mentem bele ennek az anekdotakörnek a boncolgatásába, ugyanis szövegértelmezőként ez tökéletesen hidegen hagyott. Úgy véltem, a ki kicsoda – egyébként nem túl bonyolult – felfejtgetése semmit nem tett volna hozzá az engem érdeklő elméletibb jellegű poétikai problémák megválaszolásához. Ám ezek a figurák aztán egy zárt szubkultúra karaktereiként a maguk testi valójában is szépen feltűntek a filmekben, az egyik kritika, nagyon hatásos ötlettel, egy belbudapesti állatkert vagy rezervátum lakóiról beszél a *Rám csaj*.... szereplői kapcsán...

(Közbeszólás [Déri Miklós]): – *Turcsányi. Az egy nagyon jó kritika volt. Lehúzta, vagy hát nem értett sok dologgal egyet, de nagyon plasztikusan és szórakoztatóan...*

– Szóval számomra a filmek inkább a szövegek lenyomataiként, háttér-információként funkcionáltak. De ez az állatkert-metaphora izgalmas átjárást hozott létre a próza meg a filmek között. Nagyon sok Hazai-írásban fordul elő az állatvilág legkülönbözőbb tagjainak szerepeltetése, ami az én olvasatomban egy tudatosan dezantropomorfizáló emberkép felmutatásaként jelentkezett. Hazai szereplői az Európa Kiadó által megénekelte „már nem ember, még nem állat”-létnek valamiféle lenyomatai. Hirtelen két példa jut az eszembe. A filmben – a *Rám csaj*...-ban – van egy olyan jelenet, amikor a főszereplő hosszan nézi az akváriumban úszkáló halakat. Vagy gőtéket? Hát ez az akváriumlét. Mintha tükörbe nézett volna. Ebben a bezárt lebegésben. Elzárt-ságban, de mégis hermetikusan védett létben. Egy ehhez hasonló metafora jelenik meg a *Budapesti skizóban* is, amikor Feri órákon keresztül a TV monoszkópján úszkáló halakat bámulja.

– *A könyv alcímében is ott van az olvasó, és te végig megőrzöd az olvasói mivoltodat a könyvben. Nyilván neked is megvan az olvasói történeted: emlékszel-e, milyen volt Hazaival az első találkozásod? Mi volt az, ami téged megfogott ebben az életműben?*

– *A pulóver* című novella. Azt hiszem, ez volt az első, amit olvastam tőle, és, mi tagadás, sokkolóan hatott rám. Akkoriban vendégoktató voltam a Károlin, gyorsan tartottam is egy szemináriumot a szövegről, és látva a hallgatók szemében a döbbsent rémületet, megérezttem, hogy ez a szöveg nagyon megmozgat másokat is. Volt a '90-es években egy rádióműsor, amelyben híres írók a kedvenc novellájukat mutatták be. Az egyik vendég Kertész Imre volt, aki – tényleg, szinte hihetetlen – *A pulóver*ről beszélt.

– *Az egész könyvben érzékelhető, hogy sikerült elkerülnöd azt a gyakori monográfusi hozzáállást, hogy az ember túlzottan megszereti munka közben a saját tárgyát, és egy idő után nem lát rá ar-*

ra, hogy ott azért vannak akár bírálható pontok is. A kritikust hogyan őrizted meg magadban? Gyakori tapasztalat, hogy ha egy életművet túl sokáig olvasol, egyre többet látsz bele, így egy idő után már a „kritikusi én” el tud sorvadni. Te viszont nem emeled őt túl nagyra – itt picit már a Hazai-kontextus felé mozdulunk el, hogy kikhez, illetve milyen művekhez képest olvasunk Hazait.

– Tényleg érzékelem az életmű egyenetlenségeit, elég sok önimétlő, viszonylag gyenge szöveg, ujjgyakorlat van a novellák közt is. Másrésztől viszont én pont ellenkezőleg vagyok: minél többet foglalkozom valamely szövegemnek a tárgyával, annál jobban megutálom. Vagy inkább magamat, amiért annyi sületlenséget hordok róla össze.

– *Akkor itt pont egy megfelelő arányt találtál. Időben hagytad abba.*

– Igen, ez kellett, ez az időpillanat. Hogy itt kell abbahagyni. Különben rossz vége lesz.

– *Maradjunk a „mihez képest” kérdésénél, a kontextusnál. Sajnos, csak nyomokban tudtam a mai napon jelen lenni, de nyilván különféle kontextusok is előkerültek, meg Hazai egyedisége is. Azt fontos-e hangsúlyoznunk, szerinted, hogy ő mennyire egyedi, vagy inkább meg kell próbálnunk, mondjuk, az akkori próza felől olvasni, vagy tágabb kontextusban, akár az amerikai minimalizmus felől.*

– Olyan, hogy egyediség, a maga vegytiszta formájában szerintem nincsen, mert semmi nem vákuumban születik meg, hanem mindenféle összefüggések kötik az önmagán kívüli dolgokhoz, még akkor is, hogyha ezeket el akarja utasítani. Mert akkor az elutasítás gesztusa és mikéntje kapcsolja a többiekhez. Hazai szerintem ezt pontosan tudta, és nagyon szellemesen el is játszik ezzel, leglátványosabban a *Feri: Cukor Kétség*-ben. Itt ugyanis szépen végigbarangolja azokat az irodalmi mezőket, amelyek valamilyen módon fontosak a számára, ám úgy, hogy eközben kifordítja, szétparodizálja, kizsigereli őket. Megmutatja, hogy pontosan ismeri pl. a nevelődési regény műfaját, tisztában van a tudatregény jellemzőivel, Kafkával, Hajnóczyval, Freuddal és így tovább... Ezek az irányzatok és szerzők viszont egy elidegenítő, ironikusan hátrító poétikai mechanizmuson keresztül kerülnek bele a szövegbe, amely úgy próbál leszámolni eme hatásokkal, és, túllépve rajtuk, „egyedivé” válni, hogy szépen kiheréli őket egy parodisztikus katalógusban. Miközben persze – és ez a kisregény egyik duplacsavarja a sok közül – a szöveg látványosan beismeri, hogy nem tud kilépni abból a mezőből, amelynek maga is része. Talán válaszoltam ezzel az egyediségre vonatkozó kérdésedre.

– *Igen, válaszoltál.*

– Ide kapcsolódik még, amit Németh Gábor írt az egyik tanulmányában, hogy Hazainak nem volt helye a magyar prózában, hanem ő csinált magának helyet. Ám ehhez a helycsináláshoz azért rendesen furkálódnia kellett az irodalmi közegben. Úgy értem: poétikai szempontból.

– *Részben a helycsináláshoz, részben a te feladatodhoz kapcsolódóan is felmerül a Hazai-recepció kérdése, mivel nem csak te voltál és a Hazai-szövegek, nyilván. Már rögtön a Bevezetőben mondd, milyen parázs indulatokat váltott ki egykor ez az életmű, és most mintha valami csönd lenne körülötte. Magával a recepcióval, Hazai fogadtatásával neked milyen viszonyod alakult ki? Most módszeresen is meg kellett nézned, hogyan látod a parázs indulatok elhamvadását.*

– A recepció kapcsán mondjuk az eredendő lustaságomnak nagy szerencséje volt, ugyanis viszonylag csekély számú recepcióval kellett számolni. Ráadásul ezek egy része inkább publicisztikai jellegű volt. Mindenesetre lelkiismeretesen végigolvastam mindent.

– Tehát az indulatokat inkább ezekben a publicisztikai jellegű írásokban láttad? Vagy magukban a kritikákban is?

– Főleg a publicisztikai jellegű kommentárookban. A *pulóver* kapcsán különösen fölserkentek ezek az indulatok, hisz valóban, milyen dolog már arról írni tárgyyszerű tudósítást, hogy valaki meghág egy disznót!? Nehogy ez legyen már az irodalom. Ám paradox módon ezen a nyomvonalon mégis el lehetett indulni, mégpedig azt a kérdést feltéve magamnak, hogy ezek a felháborodott publicisztikák vajon feltétlenül jól olvassák-e Hazait akkor, amikor mindenfajta realista referenciához próbálják kötni a szövegeit. Jelesül épp *A pulóvert*, amelyben az ideges kritikusoknak valamiért nem tűnt fel, hogy az aktus egyik pillanatában a segítőkész disznó, úgymond, finoman megemeli a csípejét, például. Aztán pedig mély, bársonyos hangon felsóhajt. Hát ezek után a markerek után realista szövegként olvasni *A pulóvert*, szerintem, nehéz. Úgy tudtam, a sertéseknek nincs igazán csípejük, meg ez a karálys hanghordozás sem nagyon jellemző rájuk.

– Már többfelől előkerült a szubkultúrába zártság. És ehhez kapcsolódva az a kérdés, hogy az életmű mennyire őrzi meg a későbbi nemzedékek, tehát a szubkultúrát nem ismerők, a generáción kívüliek számára az érdekességét. Adatok a konferencia kapcsán Bencsik Orsival egy interjút a literának, ott emlegetted a tanári tapasztalatodat is. Azt mondd ott, hogy egyes hallgatókat ma is nagyon megfog Hazai, kicsit hasonló ez ahhoz, amit Németh Gábor mondott a saját színművészetis hallgatóiról, csak itt a szövegekkel történik meg, ami ott a filmmel. Részben ennek a konferenciának az ötlete is innen jött, ebből a határozott és mai érdeklődésből. Mennyire érzed az órákon, amikor Hazai-szöveget olvastok, hogy ki lehet szabadítani a generációba és szubkultúrába zártságából?

– Hazairól közismert, hogy biográfiai szempontból alapvetően egy szubkultúrához kapcsolható szerző, ám szövegeinek ezt a fajta szubkulturális bezártságát nem érzem, illetve értelmezési szempontból nem tartom meghatározónak. Szerepel persze a szövegeiben számos olyan kód, referencia, ami a korszak underground helyszíneire, intézményeire, együttesekre, figuráira utal. De amikor például olyanokat olvasunk, hogy „ülünk a Holdban”, „elmegyünk a Zöldség-Gyümölcsbe”, vagy a „Süss fel nap! előtt sétálunk” stb., akkor a szövegekörnyezetből mindenki számára világos, hogy ezek nyilván kocsmák, szórakozóhelyek, ilyeneket azonban a mai fiatal olvasók is alighanem jól ismernek. Ez nem okozhat értelmezési deficitet. Ahogyan azoknak a '90-es években működő, ám azóta megszűnt folyóiratoknak a nem ismerete sem, amelyekre gyakran utal: Sárkányfű, Új Hölgyfutár... Ezekről is elég annyit tudni, hogy irodalmi lapok voltak, a fiatal értelmiség egy része ide írt és kész. És csökkenti-e a szövegek hatáspotenciálját, ha valaki nem azonosítja be az egyes szereplőkben mondjuk Ujj Zsuzsit vagy Déri Miklóst? Ha nem veszi észre, hogy Feri a *Cukor Kétségben* egy Nick Cave-számot hallgat betépve? Balzac életműve rendszeren tele van szórvá a korabeli szub- és mainstream kultúrára, politikai és társasági eseményekre vonatkozó allúziókkal, vajon mennyit ismer fel ezekből a mai olvasó? Csökkenti-e az *Érzelmek iskolája* zsenialitását, ha nem tudjuk, kiről mintázta Flaubert például Rosanettet? A teremben most itt ülő jeles szerzők egyikének bizonyos írása-it megértetni a mostani egyetemistákkal – ha már az oktatási tapasztalatokra kiderítettél rá – sokkal problémásabb ebből a szubkulturális szempontból, mint Hazai írásait. Amikor ez a jeles illető azt írja például, hogy Bárdos Deák Ágit szájba köpik egy Hobo-koncerten, akkor ott el kellene kezdeni magyarázni, hogy ki is ez a Bárdos Deák, miért érdekes, hogy szájba köpik, és hogy épp egy Hobo-koncerten... Jó-e ez neki, vagy épp ellenkezőleg? Aztán megjelenik

Grandpierre Attila, Kozma és a többiek, mindenféle szellemesen szcenírozott szituációkban, amelyeknek a megértéséhez szerintem szintén nem elegendő a filológiai ismeretek átadása, hanem valami érzéki-érzelmi tudásra lenne hozzá szükség. Csaknem reménytelen. Hazai prózavilága ilyesfajta akadályokat nem gördít az értelmező elé.

– És akkor más típusú akadályokat látsz?

– Más típusú megértési akadályokat nagyon is. Épp abból fakadóan, amit az elején próbáltam elmondani arról a határ-szituációban, „zebra-létben” történő imbolygásról, ami elhárítja magától az egyértelműsíthető, ideológiavezérelt értelemadást. A Hazai-próza egyik nagyszerű poétikai trükkjének köszönhetően ugyanis, amint megpróbálsz kisajátítani, rögzíteni, megfogalmazni a szöveg értelmét, definitív állításokat tenni mondanivalója kapcsán, belekerülsz abba a szövegbe, amelyet épp elemzel, és jó esetben fel is ismered magad valamelyik idióta karakterben. A szövegek bármely lehetséges eseményszálának intellektuális megragadási kísérlete épp arra döbrent rá, hogy csak azon szereplői szólamok egyikét mondod újra, amelyet egyébként borotvaéles kritikáddal tennél nevetségessé. A Hazai-szövegek világában, mint egy átlátszó üvegfal mögött, minden jól láthatónak és egyszerűnek tűnik, ám ez a bizonyos üvegfal egyszersmind le is pattintja magáról a normatív értelmezési kísérleteket. És ez az a pont – a radikális értelemhiány, illetve a történetek ehhez fűződő ismeretelméleti viszonyulásának felismerése –, ami e prózapoétika vizsgálatának kezdetét jelentheti.

– Azt mondtad, hogy most már ne legyünk nagyon hosszúak, úgyhogy egy zárókérdést kapsz. Téged ismerve biztos vagyok benne, hogy a megjelenés óta nem a könyvedet olvasgatod 0–24 órában. Ennek ellenére van-e olyasmiről, amiről azt gondold, hogy tovább lehetne írni, ki lehetne egészíteni? Szerinted értelmezői szempontból mi tenne jót ennek az életműnek? Ha, mondjuk, nem rád gondolunk ennek a továbbbírónak a szerepében, mert az eredendő lustaságodat se felejtjük soha – de mi lenne, ha másoknak kellene feladatot osztanod Hazai kapcsán? Hogyan lehetne még ezt az életművet dinamizálni? Ez a nap is ezt célozza, ezt a dinamizálást.

– Magamnak most ellentmondva, érdekesnek találnék egy olyan kötetet, ami kifejezetten a korszak szubkulturális viszonyaiba olvasná vissza Hazai szövegvilágát. Beazonosítaná és adatolná a szereplőket, rajtuk keresztül az akkoriban kurrens művészeti projekteket, a fiatal művésztelmség platformjait, kocsmautvonalait, droghasználati szokásait, zenei és filmes kötődéseit, kulturális kapcsolódásait. Egyfajta kulturológiai, mikrotörténeti tabló, mentalitás-történeti analízis lehetne, izgalmas bédékker egy fontos szubkultúra mindennapjairól. Előbbi metaforánknál maradván, valamiféle „állatkerti útmutató”. Megírhatná pl. György Péter, aki amúgy is feltűnik a *Budapesti skizo* egyik vicces jelenetében, szóval érintett. És a másik, amit te is említettél: még sok ilyen Hazai-nap kéne.

– Nagyon szépen köszönöm a beszélgetést.

– Én is.

– A könyvet még lehet kapni, tehát mindenkinek ajánlom, hogy olvassa el a Jelenlét nyomokban című kötetet.

A beszélgetést lejegyezte, a szöveget gondozta: SZMESKÓ GÁBOR